

Samohrano majčinstvo - feministički diskurs

Švić, Ani

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:743578>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-22**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

Sveučilište u Rijeci
Filozofski fakultet u Rijeci

Ani Švić

Samohrano majčinstvo – feministički
diskurs

(Završni rad)

Rijeka, 2024

Sveučilište u Rijeci
Filozofski fakultet
Odsjek za pedagogiju

Samohrano majčinstvo – feministički diskurs
Završni rad

Ime i prezime studentice : Ani Švić

Mentorica : prof.dr.sc.Sofija Vrcelj

Naziv i vrsta studija: 3. Godina prijediplomskog studija pedagogije

JMBAG: 6019831100090913200

Akadska godina: 2023/2024.

Rijeka, 2024.

IZJAVA O AUTORSTVU ZAVRŠNOG RADA

Ovim potvrđujem da sam osobno napisala završni rad pod naslovom
„Samohrano majčinstvo – feministički dikurs“ i da sam njegova autorica.

Svi dijelovi rada, podaci ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima

(mrežni izvori, udžbenici, knjige, znanstveni, stručni članci i sl.) u radu su jasno označeni kao takvi te su navedeni u popisu literature.

Ime i prezime studentice

Ani Švić

Sadržaj

1. Uvod	2
2. Pogled na majčinstvo.....	4
Koncept majčinstva	4
2.2. Kultura majčinstva – Feministička perspektiva	8
2.3. Rodne uloge žena.....	11
3. Samohrano majčinstvo	13
3.1. Konceptualizacija samohranog majčinstva i perspektive	13
3.2. Samohrano majčinstvo kroz feministički okvir	16
3.3. Samohrano majčinstvo kao odabir	19
4. Zaključak	22
5. Literatura	24
6. Sažetak.....	29

1.Uvod

U feminističkom diskursu, koncept majčinstva očitava se kao prepun složenosti i proturječja jer u svojoj srži, majčinstvo sadrži društvena očekivanja i individualna iskustva, služeći kao prostor za diskusiju o rodnim ulogama, dinamici moći i formiranju identiteta. Unutar ovog diskursa, koncept majčinstva pojavljuje se kao višedimenzionalni pothvat, koji ne obuhvaća samo fizički čin rađanja, već i njegovanje, skrb i emocionalni rad investiranog u podizanje djece. Feminističke perspektive majčinstva preispituju patrijarhalne temelje tradicionalnih rodnih normi, koje žene često potiskuju u sferu kućanstva i dodjeljuju im primarnu odgovornost za brigu o djeci i vođenju kućanstva. Adrienne Rich, u svom temeljnom djelu "Of Woman Born: Motherhood as Experience and Institution", kritizira instituciju majčinstva kao mehanizam društvene kontrole koji održava podređenost žena. Rich razlikuje *materinstvo* kao institucionaliziranu ulogu koju nameće društvo i *majčinstvo* kao proživljeno iskustvo njegovanja i brige (Rich, 1997). U ovome radu, koristiti ćemo se terminom *materinstva* kao temeljem za razumijevanje samohranog majčinstva i otkrivanja njegove složenosti. Istraživanje Nancy Chodorow u "The Reproduction of Mothering" pokazuje načine na koje se rodno određene roditeljske uloge reproduciraju unutar obiteljskih struktura. Chodorow tvrdi da rani odnos majka-dijete, karakteriziran intenzivnim emocionalnim vezama i primarnim odgovornostima skrbi, postavlja temelje za održavanje tradicionalnih rodnih uloga (Chodorow, 1978). Upravo su rodne uloge i njihovo generiranje u društvu jedno od zanemarenih dimenzija samohranog majčinstva koje osvjetljaju njihov društveni položaj i izazove s kojima se suočavaju. Unutar šireg okvira diskursa o majčinstvu, samohrane majke zauzimaju posebno ranjiv i marginaliziran položaj koji je tek rubno istražen. Tradicionalno, samohrano majčinstvo stigmatizirano je pod utjecajem dominantnih kulturnih vrijedosti i perspektiva, često promatrano kroz leću neuspjeha i nedostatnosti žena. Samohrane majke, poglavito koje se nalaze u lošijem ekonomskom položaju ili dolaze iz obitelji u nepovoljnom položaju, suočavaju se sa značajnim preprekama u pristupu resursima i podršci, što perpetuira izazove samohranog majčinstva. Ipak, usred ovih izazova, fenomen samohranih majki po vlastitom izboru predstavlja promjenu paradigme u feminističkim i tradicionalnim pogledima na majčinstvo. Samohrane majke svojim izborom svjesno prkose društvenim normama i očekivanjima prihvaćajući majčinstvo izvan tradicionalnih obiteljskih struktura. Za te je žene majčinstvo promišljen i osnažujući

izbor, čime se dovodi u pitanje pretpostavka da je biološko majčinstvo sinonim za bračno partnerstvo.

Feministički diskurs samohranog majčinstva u ovome će nam radu dati priliku uvidjeti raznolikost iskustava samohranih majki uzimajući u obzir ženu kao individuu koja posjeduje vlastita iskustva. Narativi samohranih majki koje odabiru postati samohranima *prkose* tradicionalnim prikazima majčinstva, komplicirajući tradicionalnu podjelu "dobrih" naspram "loših" majki. Svojom otpornošću, snagom i odlučnošću samohrane majke afirmiraju svoju ulogu i mijenjaju sliku majčinskog identiteta, izazivajući uvriježeno shvaćanje o tome što znači biti majka u današnjem društvu.

U ovom radu istražuje se samohrano majčinstvo iz pedagoško – feminističkog diskursa i složenost samohranog majčinstva. Oslanjajući se na teorijske uvide feminističkih znanstvenica i životnih iskustava samohranih majki, cilj nam je razjasniti višeslojnu prirodu majčinstva, majčinskog njegovanja i feminističkih perspektiva samohranog majčinstva. Usredotočujući se na glasove i iskustva samohranih majki, nastojimo izazvati dominantne narative, demantirati stereotipe i poticati inkluzivnije te ravnopravnije razumijevanje majčinstva u svim njegovim oblicima.

2. Pogled na majčinstvo

Koncept majčinstva

Pojam "majka" širokog je spektra interpretacije, obuhvaćajući i biološki čin rađanja i aktivnu ulogu njegovanja i podizanja djeteta, često od strane iste osobe (Card, 1996; Leonard, 1996), dok se znanstveni diskurs o majčinstvu dominantno fokusira na osobu odgovornu za svakodnevnu brigu i odgoj djece. U moru različitih poimanja majčinstva, majčinstvo se poglavito vrti oko društvenog ponašanja njegovanja i pružanja skrbi, osobito za djecu ovisnima o skrbnicima. Posljedično, majčinstvo podrazumijeva stalnu, dinamičnu angažiranost i njegovanje odnosa koji se razvijaju. Kako objašnjava Kaplan (1992), bit majčinstva obuhvaća činove njegovanja, narative koji okružuju majčinstvo i društvenu ulogu koju ono podrazumijeva. Majčinstvo je prikazano kao duboko cijenjena i nužna odlika žene. Oblikuju je i vode vjerski narativi i kulturna uvjerenja, gdje se uloga majke često povezuje s nesebičnošću i darivanjem. Majke su cijenjene kao kreatorice, skrbnice, emocionalna sidra, pa čak i poštovane kao božanske figure, divljene zbog golemog utjecaja i odgovornosti koju imaju u oblikovanju života svoje djece. Koncept majčinstva kako navodi Akujobi (2011) društvena je tvorevina prevladavajućih normi i vrijednosti koje oblikuju majčinsku ulogu žene te očekivanja koje kao majka mora ispunjavati. Sagledavajući povijesni kontekst, žena u obitelji zauzima posve drugačiju ulogu negoli muškarac kao produkt društveno-ekonomskog stanja i postojećeg dominantnog sustava društvenih vrijednosti. Prema Janković i sur. (1998) povijest nas je podučila kako je spol kriterij segregacije uloga muškaraca i žena. Ovaj navod nije u potpunosti točan jer u ovome kontekstu moramo uvesti pojam *roda*. Bartley i sur. (2005) objašnjavaju kako koncept rodnih uloga uključuje kulturna i društveno propisana ponašanja dodijeljena muškarcima i ženama koja se temelje isključivo na rodnim razlikama. Spol se primarno povezuje s anatomske i fiziološke karakteristikama muškaraca i žena za koji Kamenov i Galić (2011) navode da je primarni činitelj rodne diferencijacije muškaraca i žena. Od doba lovaca – sakupljača postojala je muško - ženska podjela poslova koja je izražena i u moderno industrijsko doba. Kriterij roda upravo je temeljna odrednica podjele muško – ženskih poslova. Žena preuzima ulogu majke, supruge, domaćice pritom pokoravajući se muškarčevu autoritetu koji posjeduje veću moć (Janković i sur, 1998). Kako je ženin položaj društveno oformljen kroz povijest tako je i njezina uloga kao majke. Najraniji opisi majčinskog tijela potječu iz

medicinske literature o reprodukciji i primaljstvu te oni datiraju od vremena antičke Grčke, gdje su Hipokrat, Aristotel i Galen pokušali razumijeti ljudsku fiziologiju, naglašavajući posebnost ženskog tijela u usporedbi s muškim tijelom, kojeg su smatrali tipičnim i nadređenim. U fokusu rasprave među medicinskim stručnjacima bilo je leži li suština žene u njezinoj konstituciji ili *maternici*. U razdoblju srednjega vijeka počela se isticati isključivo ženska reproduktivna sposobnost kao njezina definirajuća karakteristika, dok u modernom dobu koncept *žene* postaje isprepleten s maternicom i njezinom reproduktivnom sposobnosti (Doyle, 2018). Ortner (1974) iznosi kako ženska uloga u društvu uglavnom proizlazi iz bioloških karakteristika njezina tijela, posebno njezine sposobnosti reprodukcije. Kroz povijest civilizacije, jednostavna anatomija ženskog tijela često je dovela do stigmatizacije, ograničavajući je na ulogu isključivo reproduktivne figure, što je povezano s njezinom percepcijom kao nečega što je "prirodnije". Ideja da je ženska uloga u skladu s prirodom, te da je žena inherentno "prirodna", proizlazi iz njezine biološke sposobnosti da rađa, za razliku od muškarca koji se smatra da stvara "umjetno" pomoću kulturalnih sredstava. Ipak, unatoč biološkim činjenicama, žena nije inherentno bliža prirodi od muškarca, jer je taj koncept kulturna tvorevina, a ne nešto što proizlazi iz same prirode. Različita kulturna obilježja, uključujući i one fizičke, društvene i psihičke, doprinose percepciji žene kao bića koje je bliže prirodi, što dovodi do institucionalizacije takvog stava te reprodukcije patrijarhalnih društvenih vrijednosti (Ortner, 1974). Hall (1998) pojašnjava kako ideologija „prirodnosti majke“ nalaže kako je majčinstvo urođeni instinkt, prikazujući žene kao osobe koje prirodno posjeduju i sposobnost i sklonost za njegovanje i odgoj djece. U suštini majčinstvo je kod žena nešto što mora doći *prirodno* te je cijelo njezino biće investirano u stavljanje djeteta na prvo mjesto zadovoljavajući njegove potrebe i vodeći o njemu brigu. Žene su zbog svoje „prirodnosti“ osuđene na ulogu majki. Majčinstvo se uz ženu vezuje kao nešto *prirodno* podrazumijevajući kako je ženina glavna uloga postati majkom te dio njezina sveukupnog identiteta. Tradicionalni narativi vezuju majčinstvo s brižnom i odgojnom ulogom žene prema djetetu, obavljenom s bezuvjetnom ljubavi i u skladu s društvenim očekivanjima. Žena bi prema perspektivi *prirodnosti* trebala biti rođena za ulogu majke no, nije nepoznata činjenica da postoje loše majčinske prakse tj. oblici neadekvatnog majčinstva pokazujući kako sve majke nisu jednako kvalificirane za obavljanje njihove uloge. Kako navodi Pernar (2010) žene ne djeluju samo temeljem instinkta već je njihovo ponašanje većinom naučeno. Kao što je i slučaj s ostalim vještinama, one mogu biti više ili manje uspješne, što znači da postoje vješte, manje vješte i nevjeste majke. Ono što se ističe je majčinska osjetljivost prema djeci koja prema istraživanju

George i sur. (1985) ovisi o ženinim sjećanjima na rano djetinjstvo i iskustvima u tom periodu. Kako se pokazalo u istraživanju majke se na temelju svojih sjećanja iz djetinjstva mogu svrstati u tri skupine. Prvu skupinu sačinjavaju majke koje se fokusiraju na djetetovu samostalnost, a njihova sjećanja na djetinjstvo su objektivna i uravnotežena, referirajući se na pozitivne i negativne aspekte. Drugu skupinu čine tzv. odbacujuće majke koje nisu pridavale značaj svome djetinjstvu tvrdeći kako nemaju sjećanja iz toga perioda. U treću skupinu svrstane se zaokupljene majke čija su dećanja iz djetinjstva prepuna emotivnih dosjetki i izražena opisima detaljnih situacija. Kasnija istraživanja su potvrdila da ove kategorije prilično dobro predviđaju odnos koji će majka uspostaviti sa svojim djetetom (Pernar, 2010). Majčinstvo se uvelike povezuje sa ženinim istinskim identitetom ili postajanjem *prave žene*. Upravo postajanje majkom jest složen proces kojega Athan (2020) naziva *materscencijom* i zanemaren od strane društva. Pojašnjava kako je tranzicija žene u ulogu majke razvojni i prijelazni proces koji započinje prije začeća u vrijeme kada su predožbe žene o majčinstvu nedefinirane, prolazi kroz trudnoću i porod (ili posvajanje), te se nastavlja kroz postnatalnom razdoblju i ostatku života majke. Kroz cijeli proces mijenja se ženino biološko, psihološko i socijalno stanje zbog čega društvena očekivanja te prethodna iskustva žena predstavljaju mnogim novonastalim majkama izazove u prilagodbi (Hendelja i Bartolac, 2021). Uloga majke srasta sa identitetom žene te kako navodi Akujobi (2011) majčinstvo se može okarakterizirati kao moralna promjena u kojoj žena pomiruje svoj identitet s novootkrivenom ovisnošću o drugome, odnosno o svom djetetu, što rezultira odricanjem od potpune autonomije. U svojoj knjizi „The impossibility of motherhood“ DiQuinzio (1999) uvodi pojam *esencijalnog majčinstva* koji kao konceptualni okvir definira temeljne karakteristike majčinstva i povezuje ženstvenost s konkretnim shvaćanjem majčinstva. Koncept majčinstva suštinski je vezan uz urođene ženske kvalitete žene, njihovu biološku sposobnost reprodukcije i tijek ljudske evolucije. Pretpostavlja se da je uloga žene kao majke prirodna i neizbježna, što zahtijeva njihovu isključivu i altruističnu posvećenost odgoju djece, koja proizlazi iz njihovih psiholoških i emocionalnih kapaciteta za empatiju, svijesti o tuđim potrebama i spremnosti da se žrtvuju za svoju djecu. Ideologija esencijalnog majčinstva nalaže da su te emocionalne i psihološke osobine svojstvene ženama, oblikujući njihove želje prema majčinstvu i sugerirajući da njihov psihološki rast i emocionalno ispunjenje ovise o bavljenju majčinstvom. Štoviše, suštinsko majčinstvo definira žensku seksualnost u smislu njihove uloge majki, sugerirajući da je primarna svrha ženske seksualne aktivnosti rađanje, a ne osobni užitek ili zadovoljstvo. Posljedično, bitno majčinstvo promiče heteroseksualnost kao prirodnu sklonost žena. To implicira da sve žene inherentno žele i trebaju težiti da budu majke, insinuirajući da su one koje ne pokazuju osobine bitne za majčinstvo ili

u potpunosti odbacuju majčinstvo nenormalne ili nedostatne kao žene. Esencijalno majčinstvo ne samo da ocrtava perspektivu majčinstva, već također konstruira idealizirani pojam ženstvenosti (DiQuinzio, 1999). Uz esencijalno majčinstvo, u moderno doba javlja se *intezivno majčinstvo* koje prikazuje ideal „supermame“ kao nekoga tko je sposoban vješto upravljati različitim zahtjevima koji se pred njih postavljaju. Ova karakterizacija naglašava uporne izazove s kojima se majke susreću, čak i ako se pokušavaju distancirati od ideje da bi se njihov identitet trebao vrtjeti isključivo oko majčinstva (Choi i sur., 2005). Uz pojam majčinstva u literaturi je sveprisutniji izraz *mothering* kojega uvodi Adrienne Rich u svojoj knjizi „Of Woman Born: Motherhood as Experience and Institution“. „*Majčinstvo*“ opisuje kao patrijarhalnu instituciju osmišljenu za održavanje muške dominacije reguliranjem reproduktivnih sposobnosti žena pritom čineći ih inferiornima ali i biološkom određenosti žene za rađanjem. Nasuprot tome, „*mothering*“/materinstvo označava osobna iskustva žena u njegovanju i brizi za djecu, koja su samodefinirana i potencijalno osnažujuća. Ova razlika naglašava opresivnu prirodu društvenog konstrukta majčinstva, kojeg kako navodi autorica kontroliraju muškarci, istovremeno naglašavajući potencijal za osnaživanje unutar područja majčinstva, gdje žene oblikuju vlastita iskustva i identitete (Rich, 1995). Za pojam *mothering* ne postoji točan hrvatski prijevod već je najbliža inačica „majčinsko njegovanje“ zbog njegove nepovezanosti s biološkom majkom, već djelatnosti brige te odgajanja djeteta (Pavliček, 2016). *Mothering* obuhvaća društveno konstruiran okvir djelovanja i veza usmjerenih na njegovanje i podršku pojedincima. Služi kao primarni mehanizam kroz koji pojedinci inicijalno razvijaju osjećaj selfa i razumiju svoje uloge u društvu (Forcey, 1994). Ruddick (1989) naglašava da *mothering* /*majčinsko njegovanje* olakšava prijenos „materinjeg jezika“ na djecu, jedinstvenog jezika kroz koji ona internaliziraju koncepte o tome što je dio javne sfere, a što je skriveno, koji su aspekti njihovih života nepromjenjivi, a koji podložni promjenama te kako su autoriteti percipirani u smislu legitimiteta ili pretvaranja. Majčinstvo ili materinstvo može se definirati kao biološka nužnost te ideološkim utemeljenim standardom za određivanjem rodni uloga u društvu (Višić, 2013).

2.2. Kultura majčinstva – Feministička perspektiva

„*The heart of woman s oppression is her child bearing and child rearing role*“
(Firestone, 1970)

Razmatranje majčinstva kroz leću društveno konstruirane, povijesno kontekstualizirane i kulturno uvjetovane veze usmjerava fokus prema složenosti roda, socioekonomskog statusa i etničkog identiteta unutar područja majčinstva (Jiao, 2019). Majčinstvo je kako objašnjavaju Neyer i Bernardi (2011) tema koja već niz godina izaziva podjele unutar feminističkih pokreta, služeći kao ujedinjujući faktor među ženama i kao izvor ugnjetavanja te njihove diskriminacije. Iako su mnoge feministkinje majčinstvo smatrale njima *jedinstvenim* iskustvom koje bi moglo ojačati žensku solidarnost i služiti kao osnova za zagovaranje ženskih prava, ono se također koristilo kao opravdanje za uskraćivanje jednakosti žena i poticanje rodno utemeljene diskriminacije. Razmišljajući o ovim složenostima, glavni feministički diskurs do sredine 1980-ih često je zauzimao kritički stav prema majčinstvu, smatrajući odbacivanje tradicionalnih majčinskih uloga ključnim za osporavanje podređenosti žena i postizanjem rodne ravnopravnosti. Kako objašnjava Allen (1983) proučavanje majčinstva zadržalo je složen i često sukobljen odnos s feminizmom i feminističkom teorijom. Ovaj spektar uključuje radikalne feminističke kritike koje odbacuju majčinstvo zbog percipirane inherentne opresije žena, sadržane u ideji da majčinstvo ima sve veze s poviješću u kojoj žene ostaju nemoćne reproducirajući svijet muškaraca. S druge strane, umjerenije perspektive upozoravaju na nedavni feministički trend romantiziranja majčinstva, koji se uvelike oslanja na seksističke stereotipe. Slične stavove podupirala je Simone de Beauvoir u svom utjecajnom djelu "*Drugi spol*". U njemu navodi kako je pojam majčinstva kao put prema jednakosti s muškarcima u osnovi pogrešan. Prema de Beauvoir (1953) majčinstvo je služilo jačanju statusa žena kao "drugih" i vezivanje za život domaćica i njihovom inferiornošću. Tvrdila je da društvena očekivanja često tjeraju žene da na majčinstvo gledaju kao na krajnju svrhu svog postojanja i ispunjenje svoje sudbine. S de Beauvoirova stajališta, odluka o prihvaćanju majčinstva rijetko se donosi slobodno već je žena prinuđena postati majkom. Kao što je već spomenuto u radu majčinstvo je kulturološki koncept nastao kao produkt pravladavajućih normi i vrijednosti obojen podjelom rodni uloga. Kako navodi Galić (2006) kroz patrijarhalni sustav, žene su inferiorne te se uglavnom u društvu percipiraju kroz svoju reproduktivnu ulogu. U ovom

kontekstu, biti žena podrazumijeva preuzimanje uloge majke, koja se smatra ključnom za ženin identitet. Povijesno gledano, žene su bile smatrane inferiornima i nesposobnima za donošenje odluka, što je rezultiralo time da su muškarci oblikovali povijest i kulturu, dok su žene bile primarno odgovorne za rađanje i odgajanje djece. Time rečeno muškarci su ključni u razvijanju koncepta majčinstva poglavito u tome kakva su očekivanja od žena te što sadrži uloga majke. Zanimljivu perspektivu daje Nancy Chodorow u knjizi "The Reproduction of Mothering: Psychoanalysis and the Sociology of Gender" (1978) istražujući kako proces socijalizacije održava rodno određene roditeljske uloge. Chodorow tvrdi da primarna odgovornost žena za odgoj djece dovodi do razvoja različitih psiholoških osobina i obrazaca odnosa kod muškaraca i žena. Djevojčice, koje obično odgajaju majke, imaju tendenciju da razviju osjećaj za sebe koji je relacijski i povezan, dok se dječaci socijaliziraju da budu neovisniji i odvojeniji. Chodorow naglašava kako nejednaka raspodjela roditeljskih odgovornosti jača rodnu nejednakost. Ona poziva na restrukturiranje roditeljskih uloga kako bi se promicali ravnopravniji odnosi između muškaraca i žena. Zalažući se za podijeljeno roditeljstvo, Chodorow predviđa društvo u kojem i muškarci i žene mogu iskusiti nagrade i izazove skrbi, što u konačnici dovodi do veće rodne ravnopravnosti. U suvremeno doba iako se potencira podijeljeno roditeljstvo ono je zapravo samo privid. Kako objašnjava Čudina-Obradović i Obradović (2006) u današnje vrijeme uloga žene isprepletena je modernim i tradicionalnim vrijednostima. Time rečeno od žene se očekuje da radi, preuzima kućanske poslove te vodi cjeloukupnu brigu od djece odrađivajući neplaćenu „drugu smjenu“ što dovodi do još veće rodne neravnopravnosti. U feminističkom diskursu o majčinstvu Sara Ruddick (1989) daje filozofsku i etičku analizu majčinskih praksi. Ruddick identificira tri ključne aktivnosti majčinstva: očuvanje, poticanje rasta i obuka za društvenu prihvatljivost. Ona tvrdi da ove aktivnosti zahtijevaju poseban oblik rasuđivanja i etičke refleksije, što naziva "*majčinskim razmišljanjem*" kojeg karakterizira njegoa pažljivost, empatija i predanost dobrobiti djeteta. Ruddickov rad pomiče fokus s društvenih ograničenja majčinstva na relacijske i iskustvene aspekte majčinstva. Uokvirujući majčinstvo kao skup praksi koje mogu obavljati pojedinci bilo kojeg spola, Ruddick dovodi u pitanje tradicionalne rodne uloge i otvara mogućnosti za ravnopravnije aranžmane skrbi. Njezin naglasak na etičkim dimenzijama majčinstva također naglašava njegov potencijal da doprinese širim društvenim i političkim promjenama. Nadalje, Rich (1976) razlikuje majčinstvo kao instituciju i majčinstvo kao iskustvo. Objasnjava kako je institucija majčinstva patrijarhalna konstrukcija osmišljena za kontrolu i podređivanje žena definiranjem njihove primarne uloge kao rađalica i njegovateljica. Ova institucija nameće stroge norme i očekivanja, često dovodeći do marginalizacije i obezvrjeđivanja drugih ženskih identiteta i težnji. Richov rad također

naglašava osobne i potencijalno oslobađajuće aspekte majčinstva ističući da iako institucionalno majčinstvo može biti opresivno, stvarno iskustvo majčinstva – definirano intimnim, svakodnevnim interakcijama između majke i djeteta – može ponuditi duboko emocionalno ispunjenje i osjećaj osnaženosti. Ova dvostruka perspektiva potiče kritičko ispitivanje društvenih struktura, a istovremeno potvrđuje osobna iskustva žena. Kako feminiziman ne smije isključivati niti jednu ženu Bell Hooks (1984) kritizira *mainstream* feministički diskurs zbog čestog zanemarivanja iskustava marginaliziranih skupina, posebice obojenih žena, žena iz radničke klase i samohranih majki. Ona naglašava potrebu da se razmotri kako rasa, klasa i druge društvene kategorije oblikuju majčinska iskustva i dovodi u pitanje dominantne narative majčinstva koji isključuju ili marginaliziraju te glasove. U svom eseju "Revolucionarno roditeljstvo", Hooks zagovara kolektivni pristup roditeljstvu koji naglašava podršku zajednice i solidarnost jer tradicionalne nuklearne obiteljske strukture mogu biti izolirajuće i da prakse kolektivnog roditeljstva, uobičajene u mnogim afroameričkim zajednicama, nude model za pružanje veće podrške i egalitarne obiteljske dinamike. Ova perspektiva je u skladu s konceptom Patricije Hill Collins (2014) o "*othermotheringu*" koji naglašava prakse skrbi u zajednici koje podržavaju i održavaju marginalizirane obitelji. Na tragu ovakvih razmišljanja Andrea O'Reilly tvrdi da je majčinstvo povijesno zanemareno unutar feminističkog diskursa i poziva na posvećivanje pozornosti majčinskim pitanjima. O'Reillyjev koncept matricentričnog feminizma naglašava potrebu rješavanja specifičnih izazova i iskustava majki, zagovarajući društvene, ekonomske i političke promjene koje podržavaju dobrobit majki. Ističe važnost prepoznavanja majčinstva kao vrijedne i vješte prakse koja zahtijeva društvenu podršku i poštovanje (O'Reilly, 2004).

2.3. Rodne uloge žena

Poznata je činjenica kako se muškarci i žene razlikuju. Prvenstvena razlika je u fizionomiji tijela tj. reproduktivni sustav je onaj koji nas odjeljuje u skupine muškaraca i žena. Kada govorimo o biološkim predispozicijama referiramo se na spol dok se rod javlja kao složeniji pojam. Naime, pojam roda prva uvodi Ann Oakley definirajući ga kao psihološki i kulturološki konstrukt razdvajajući ga od pojma spola za kojega navodi da je *biološki pojam*. Ova distinkcija bila je nužna zbog činjenice da biološke predispozicije nisu dovoljne da odrede rod osobe. Muškarce i žene ne definira samo njihov reproduktivni sustav već kulturološke uloge, aktivnosti i ponašanja koje su obojane socijalnim konstruktima *maskuliniteta* i *femininiteta* (Oakley, 1972). Kako pojašnjava Connell (2005) maskulinitet i feminitet odnosi se na društvene pozicije i prakse koje zauzimaju žene i muškarci a odraz su onoga što društvo percipira muževnim/ženstvenim. Time rečeno upravo je kultura društva ona koja postavlja norme ženskog i muškog roda no, kako navodi Oakley (1972) ne postoji jedinstvena koncepcija roda zbog prevladavajućih kulturnih razlika. Nadalje, koncepcije muškog i ženskog roda sa sobom povlače i rodne uloge muškaraca i žena. Judith Butler u svojoj teoriji performativnosti zaključuje kako rod ne predstavlja ono što ljudi *jesu* već ono što ljudi *rade* – upravo se ponavljanjem ljudskih aktivnosti i ponašanja stvaraju rodni identiteti. Pojašnjava kako su rodne uloge upravo društveni konstrukt normi i vrijednosti koje su ekspresija ponavljanih radnji, izraza i ponašanja (Butler, 1990). Formiranje rodnih uloga započinje od najranijeg djetinjstva putem socijalizacije s roditeljima, vršnjacima, medijima, dionicima škole koji pridonose usvajanju prikladnih ponašanja u skladu s djetetovim spolom (Dines i Humez, 2011). Betty Friedman u svome djelu „The feminine mystique“ otvorila je diskurs o problemu Američkih žena *koje nema ime* postavljajući pitanje : Dali je ovo sve ? Upravo je time opisala srž tradicionalne uloge žena i njihove opresije u društvu. U prvoj polovici 20. stoljeća ženin najveći domet bio je postati majkom i kućanicom, brinuti se o svome mužu i ne zauzimati prostor javne sfere koja se žene ne tiče. Isto tako, zbog njihove emotivnosti i nježnosti muškarce se učilo snazi i dominaciji kako bi vodili žene. Patrijahalne vrijednosti su prožimale sve sfere života dok su se žene gušile u svojoj ženstvenosti (Friedman, 1963). Takav sustav navodi Hooks (2000) ograničava potencijale žena i muškaraca te podržava hijerarhiju moći tj. muškarčevu nadmoć nad ženom. Upravo su rodne uloge one koje doprinose nejednakosti žena u društvu. Ono što nazivamo suvremenim rodnim ulogama žena samo su prekrivene tradicionalne uloge prizvukom suvremenih. Očekivanja od žena postaju sve veća u sferi modernog roditeljstva gdje

žene ulaze u ulogu „supermajki“ koje moraju održavati uspješnu karijeru te s lakoćom voditi brigu o svojoj djeci zbog čega su žene pod većim pritiskom. Isto tako, od majki se zahtjeva da odgajaju svoju djecu prema modernim pedagoškim principima, ulažu značajan trud te stavljaju potrebe svojega djeteta iznad svega (Hays, 1996). Rodne uloge žena kao brižnih majki postaju kompleksnije te se pred njih stavljaju nerealni zahtjevi što ukazuje na stalno prevladavanje tradicionalnih normi. Bartley i sur. (2005) to potvrđuju rezultatima istraživanja koja su pokazala da muškarci u prosjeku provedu 20 sati obavljajući kućanske poslove dok žene odrađuju 34 sati kućanskih poslova tjedno. Isto tako, činjenica kako dvostruko više muškaraca (24,4%) u usporedbi sa ženama (13,7%) vjeruje da je rodna ravnopravnost već ostvarena u hrvatskom društvu pokazuje realnu situaciju (Ajduković, 2009). Nadalje, jedan od najboljih primjera kako rodne uloge utječu na rodnu nejednakost jest 16% razlike u plaćama između muškaraca i žena za isti rad. Žene su kulturološki smatrane kao primarnim skrbnicima djece zbog čega dolazi do prekida profesionalnog unaprijeđenja ili karijere, pogotovo nakon postanka majkom što je još jedan od načina njihove opresije (WEF, 2020). Isto tako, prema podacima UNESCO- a rodne uloge utječu na obrazovne izbore i postignuća. Rodni stereotipi u društvu djevojčicama šalju poruku kako nisu sposobne konkurirati muškarcima u STEM područjima zbog čega je njihov broj malen što dodatno podržava ekonomsku nejednakost (UNESCO, 2017). Upravo su svi ovi nalazi u kontekstu samohranih majki dvostruko su izraženiji prilikom postizanja ideala „supermajki“ te postizanja društvene i ekonomske jednakosti. Upravo društvo je ono koje osiromašuje žene stavljajući ih u kategorije te postavljajući im nerealistične norme.

Simone de Beauvoir ističe kako se *ženom ne rađa već postaje* potvrđujući kako je društvo glavni generator ženskosti postavljajući norme i vrijednosti kakvom žena treba biti (Beauvoir, 2011). Time rečeno „žena“ je socijalni konstruk prepuna proturječja, nedoumica, usvojenih vrijednosti, ponašnja i slika o tome kakva bi trebala biti, bez postavljenog pitanja : *kakvom žena želi biti?* Upravo su ponovljena ponašanja i aktivnosti od strane drugih žena kočnica promjena u dekonstrukciji rodni uloga koja je potrebna ali, i društvo koje je sputavajuće u tome naumu.

3. Samohrano majčinstvo

3.1. Konceptualizacija samohranog majčinstva i perspektive

Samohrano majčinstvo u hrvatskome zakonu nije specifično definirano u jednome zakonskome aktu već se proteže u različitim kontekstima, uključujući obiteljskom pravu i socijalnoj skrbi pod sveukupnim nazivom „samohrano roditeljstvo“. Time rečeno prema Zakonu o socijalnoj skrbi (NN 18/22, 46/22, 119/22, 71/23, 156/23, 2024) samohrana majka jest majka koja sama skrbi za svoje dijete/djecu, bez podrške drugog roditelja, što može biti posljedica različitih situacija kao što su smrt supružnika, razvod, ili situacija gdje otac nije priznao dijete ili ne sudjeluje u njegovu odgoju i uzdržavanju. Prema članku 4. Zakona o socijalnoj skrbi, samohrani roditelj je roditelj koji sam brine i uzdržava svoje dijete, a pravo na različite oblike socijalne pomoći može biti definirano na temelju ove situacije. Isto tako, u nastavku definiranja samohranog roditeljstva/ majčinstva navodi se prema Zakonu o roditeljskim potporama (NN 152/22, 2023) kako je samohran roditelj „roditelj koji sam skrbi za dijete, jer drugi roditelj djeteta ne živi s djetetom ili ne sudjeluje u skrbi o djetetu zbog smrti, nestanka, nepoznatog boravišta ili ako dijete nije priznato.“ Zanimljiva je činjenica kako se termin „samohrane majke i samohranih očeva“ ne definira posebno u zakonskim aktima iako se majčinska i očinska uloga prilikom skrbi za dijete kulturološki razlikuje. Duncan i sur. (1998) navode kako je samohrano majčinstvo upravo rodno uvjetovana društvena kategorija koju oblikuju socijalno poželjne predodžbe o odnosima muškaraca i žena te njihovim majčinskim/očinskim ulogama.

Naime, specifično u Hrvatskoj prema Državnom zavodu za statistiku, postoji značajna razlika u postotku samohranih roditelja prema spolu od čega 86% jednoroditeljskih obitelji čine majke, dok njih 16% čine očevi (DZS, 2023). Samohrane majke ističu se kao posebno ranjiva socijalna skupinu te se u ovome kontekstu valja osvrnuti na društvene perspektive „samohranog majčinstva“ ali, i njezinu prevladavajuću heteronomnost. U raznim kontekstima javljaju se nazivi „solo mothers“, „single mothers“ i „lone mothers“ koji u javnome diskursu označuju određenu distinkciju među samohranim majkama. Govoreći o terminološkim razlikama izraz „single mothers“ i „lone mothers“ ne pokazuju se kao pojmovi koji pokrivaju samo majke koje vrše jedinu skrb nad djetetom bez partnera već na žene koje nikada nisu stupile u bračnu zajednicu. Nadalje, *lone motherhood* pokazuje se kao naziv koji obuhvaća

udovice, rastavljene žene, neoženjene te generalno svaku majku koja se nikada nije udavala dok se naziv „solo mothers“ koristio kao pogrdan, prozivajući ženinu želju za neovisnošću od muškaraca odabirući samohrano majčinstvo (Duncan; Edwards; Song, 1998). Čineći diferencijaciju termina možemo uvidjeti naznake perspektiva društva o samohranim majkama poglavitu u nazivu *lone mothers* koji ima prizvuk žene koja je osamljena, potlačena i koju se u društvu sažaljeva. Ističe se i naziv *solo mothers* koji nam pokazuje prevadavanje patrijahalnih vrijednosti, šaljući poruku kako se „prave žene“ ne odupiru postavljenim obiteljskim normama koji uključuju muškarca kao nužnog hranitelja obitelji i žene koja rađanjem te podizanjem djeteta ispunjava svoju nametnutu „prirodnu“ ulogu (Otrner, 1974; Hall, 1998). No, kao što smo prije napomenuli samohrane majke čine heteronomnu skupinu započevši od njihova postanka *samohranima*. Neke od njih osnovale su obitelj u okviru veze koja je završila rastavom, razdvajanjem ili smrću partnera. Dok su neke žene u samom početku postale samohranim majkama, kroz kratkotrajne seksualne odnose, umjetnom oplodnjom, putem posvajanja i sl. (Mackenzie, 2021). Isto tako, one se razlikuju prema etnicitetu, socijalnom i ekonomskom status, dobi te osobnim iskustvima s kojima ulaze u pomalo zastrašujući teren samohranog majčinstva. Samim time iskustvo samohranog majčinstva razlikuje se ponaosob stoga su njihove društvene i institucionalne prepreke individualne. Samohrane majke prihvaćene su ili osuđivane od strane društva poglavito temeljem njihovog načina postanka samohranim majkama te stereotipima vezanim uz njihov status. Naime, obitelj spada u društvenu kategoriju koja je facilitator određenih stereotipa i etiketiranja skupina kao što su to samohrani očevi, samohrane majke i nevjenčane žene (Rabotek – Šarić i Pećnik, 2010). Društvo promovira takozvani „ideal obitelji“ smatrajući kako je nuklearna obitelj funkcionalna i prirodna za podizanje djeteta dok su ostali oblici obitelji poput jednoroditeljskih „disfunkcionalni“. Fokusirajući se na žene u ovome kontekstu Ganong i sur. (1990) u istraživanju konstatiraju kako u društvu postoje stereotipi o razvedenim majkama kao one koje su neuspjele u svome partnerskom i obiteljskom životu, dok se neudate žene percipira kao nemoralne, nedostatne za ispunjavanje uloge majke i obvezivanjem za bračni život. Isto tako, rastavljene žene bez skrbništva nad djetetom smatraju se nemoralne, hladne i manje brižne dok se žene sa skrbništvom okrivljuju za lošu prilagodbu djece zbog rastave. Razvedenim majka pripisuje se i osamljenost, loše socijalno stanje, prekomjerni stres zbog samostalne brige o djetetu no, pozitivna je percepcija majki glede brige o obrazovanju djeteta. Ono što uvelike utječe na perspektivu samohranih majki jest njihovo ekonomsko stanje čime se dovodi u pitanje mogućnost pružanja adekvatne skrbi djetetu. Kako navode Rabotek -Šarić i Pećnik (2010) samohrane majke često se nalaze u lošijoj ekonomskoj situaciji zbog jedinstvenog izvora

prihoda što posljedično utječe na pristup potrebnim resursima zbog izostanka socijalnih usluga te podrške zajednice. Nadalje, u najlošijem položaju nalaze se nevjenčane žene koje društvo percipira kao prekomjerno usmjerene na svoje potrebe, neodgovorne, nesposobne u održavanju partnerskih odnosa i lošim odgojnim vještinama. Skupina samohranih roditelja koji su najpozitivnije percipirane su udovice i udovci, dok su kao što se kroz spomenuta istraživanja pokazalo najlošije percipirane rastavljene i neudate žene (Rabotek – Šarić i Pećnik, 2010; Ganong i sur., 1990; Worell, 1985). Ono što kroz navedena istraživanja možemo istaknuti jest moraliziranje samohranih majki poglavito kod rastavljenih i neoženjenih žena okrivljavajući žene za njihovu sebičnost zbog stavljanja „sebe“ na prvo mjesto. Samohrane majke koje su postale udovice percipirane su pozitivnije jer nisu aktivnim djelovanjem postale samohranim majkama stoga zaslužuju potporu zajednice dok u toj kategoriji ostale žene nailaze na društveno isključivanje (Rabotek – Šarić i Pećnik, 2010). Stereotipi i moraliziranje proizlaze iz već spomenutih rodni uloga koje utječe na iskustvo samohranog majčinstva. Tradicionalne poimanje uloge majke nalaže kako majka u svim slučajevima mora voditi primarnu skrb o djetetu te u situacijama kada to nije tako biva osuđivana od strane zajednice zbog neispunjavanja „patrijahalnih“ normi (Ganong i sur., 1990). Ono što na temelju spomenutih istraživanja možemo zaključiti jest da je samohrano majčinstvo poglavito negativno percipirano od strane društva te se koristi kao određena kategorija prema kojoj možemo „suditi“ žene. Utkanost slike žrtvujuće majke jedina je prihvatljiva u društvu zbog kulturološke koncepcije majčinstva i majčinske brige koja mora biti izražena kod žena.

U istraživanju provedenom na studentima pedagogije pokazuju se pozitivniji stavovi prema samohranim majkama u usporedbi s prethodnim istraživanjima te se potvrđuju najnegativniji stavovi prema rastavljenim ženama. No, ovo istraživanje dalo nam je uvid o tome kako socioekonomski i sociokulturni status utječu na formiranje stavova o samohranim majkama. Dakako, najpozitivnije stavove imale su žene, stariji studenti te oni koji dolaze iz obitelji samohranih majki (Čekolj, 2018). Ono što se posebno ističe su iznimno pozitivni stavovi prema samohranim majkama koji upravo ukazuju na skrivenu poruku važnosti obrazovanja i diskursa o osjetljivim temama, te prenošenju znanja koje će oblikovati pozitivnije stavove o samohranim majkama i društvo koje je podržavajuće prema ženama.

3.2. Samohrano majčinstvo kroz feministički okvir

Samohrano majčinstvo očitava se kao kompleksan društveni fenomen kojega karakterizira heteronomnost te se kao takav može sagledavati iz različitih perspektiva. Feministički okvir pruža nam dublje shvaćanje samohranog majčinstva u pogledu socijalnih stigmatizacija, ekonomskih izazova i institucionalnih prepreka te pruža objašnjenje zašto se navedeni javlju. Kako bismo razumijeli sadašnjost potrebno je vratiti se u prošlost i uvesti povezanost roda te ženinog društvenog statusa. Govoreći o povezanosti statusa i roda Delphy (1984) pojašnjava kako muškarci i žene ne dijele isti socijalni status već su oni odijeljeni ekonomskim razlikama te društvenim nejednakostima. Konstatira kako su žene *producing class* ukazujući kako ženin rad kao *domaćice* podržava kapitalistički ekonomski sustav, dok muškarci uživaju u njihovoj eksploataciji kao *non – producing class*. Autorica objašnjava kako su žene iskorištavane kroz neplaćeni rad unutar patrijahalnog sustava kako bi udovoljavale muškarcima no, time podupiru društvene nejednakosti i daju muškarcima mogućnost da uživaju u višem socijalnom statusu (Delphy, 1984). Kritika ove teorije jest u njezinoj generalizaciji žena kao kućanica no, u današnje doba dolazimo do izraženog problema žena koje rade te obavljaju većinski dio kućanskih poslova tj. odrađuju neplaćeni posao (Čudina – Obradović i Obradović, 2006). Nadalje, u ovome diskursu moramo se osvrnuti i na biološke determinante žene te kako one direktno utječu na njezin socijalni status. Naime, prema Firestone (1974) muškarci i žene raspoređeni su u dvije velike skupine te svaka od njih predstavlja pojedinačni socijalni status. Upravo spol predstavlja socijalni status. Žene su podčinjene zbog svojega reproduktivnog sustava – trudnoća, rađanje, odgoj djeteta i majčinstvom općenito. Kombinacija ovih dviju teorija objašnjava kako je ženina podčinjenost u društvu rezultat povijesnih vrijednosti i reproduktivne determinatnosti koje generiraju patrijahalni sustav vrijednosti. Upravo u ovakvom sustavu vrijednosti, ženine mogućnosti su ograničene dok pripadajući u skupinu samohranih majki one se smajnjuju no, kada u obzir uzmemo rasu, socio – ekonomski status i podskupinu samohranih majki, one postaju gotovo nikakve u pogledu društvene jednakosti. Gledajući na majčinstvo kao „instituciju“ koja održava žene pod kontrolom muškaraca, posebno su osjetljive samohrane majke koje su na raskolu između društvenih očekivanja i zadovoljavanja vlastitih potreba (Rich, 1976). Važno je istaknuti kako svaka samohrana majka

ima individualne potrebe te ne smijemo zanemariti činjenicu da u ovoj skupini imamo ostale marginalizirane skupine – žene različitih rasa, socioekonomskog statusa - žene na rubu siromaštva, žrtve zlostavljanja, dob i dr. Upravo je intersekcionalnost ono što je zanemarena dimenzija samohranog majčinstva i problematike koja se vezuje uz ovu skupinu. U knjizi „Black feminist thought“ autorica konstatira kako su samohrane majke pod opresijom društva temeljem više čimbenika u isto vrijeme, npr. crne samohrane majke u isto su vrijeme žrtve opresije sistemskog rasizma, ekonomske nejednakosti ali, i pripadanja u skupinu samohranih majki (Collins, 2000). Upravo nam ova činjenica govori o složenosti koncepta samohranih majki te kako se patrijahalne vrijednosti generiraju i opstaju na razini sustava. Nadalje, važno je u ovome kontekstu spomenuti ekonomske izazove samohranih majki. Kao što smo već u radu naveli samohrane majke većinom se nalaze u nepoželjnim financijskim situacijama, no moramo se zapitati zašto se one ne mogu „izdignuti“ iz takve situacije. U ovu priču moramo uvesti koncept „racionalnog ekonomskog čovjeka“ nasuprot „rodno uvjetovanim racionalnostima“ koji pojašnjava kako su tradicionalne ekonomske teorije posve zanemarujuće prema specifičnim izazovima samohranih majki. Koncept rodno uvjetovanih racionalnosti pojašnjava nam kako majke u skladu s nametnutim moralnim normama „majčinstva“ uzimaju slabije plaćene poslove kako bi se više posvetile brigi djece (Duncan i Edwards, 1997). Isto tako, u nacionalnom kontekstu postoji izražena koncentracija žena u određenim sektorima zanimanja što ukazuje na spolnu segregaciju jer su zanimanja pripisana ženama manje plaćena, za kraće vrijeme i na nižim razinama statusa. Posljedično „ženski poslovi“ samohranim majkama ne mogu pružiti ekonomsku neovisnost jer su one ograničene i svojim roditeljskim obavezama. Uzimajući u obzir i individualne razlike žena poput njihova etniciteta, spolna segregacija može se preklapati sa rasnom segregacijom što dodatno utječe na njihova ograničenja (Duncan i sur., 1998). Kritika ranim feministkinjama, poglavito bjelkinjama, jest upravo bila ne uzimanje u obzir raznolikost opresije s kojima se pripadnice ostalih etniciteta suočavaju. Glavni izvor opresije bjelkinja smatrala se institucija obitelji no, u slučaju žena ostalih etniciteta upravo je obitelj pružala otpor najvećem opresoru – rasnoj diskriminaciji (Walby, 1990). Generalizacija subordinacije žena od strane drugih žena jednako je „opasna“ koliko i opresori zbog neosjetljivosti prema individualnim potrebama cijele skupine. Nadalje, Nancy Fraser u svojoj knjizi „Fortunes of feminism“ navodi kako je upravo neoliberalizam značajni krivac za promjene u ekonomskom i socijalnom kontekstu u kojemu feministički pokreti djeluju, poglavito kada je riječ o samohranim majkama. Naime, utjecaj neoliberalizam vidljiv je u smanjenim socijalnim beneficijama koje su majkama omogućavale određeni oblik podrške u usklađivanju poslovnih i roditeljskih obaveza te nametanju „ideala osobne

odgovornosti“ koji nalaže kako muškarci i žene moraju biti neovisni obiteljski uzdržavatelji. Upravo je ovo neoliberalističko viđenje kontradiktorno jer su slabije plaćeni poslovi ženama postavljeni kao „norme“ ženama što posebno pogađa samohrane majke. Kao produkt neoliberalizama javlja se i privatizacija javnih usluga što dodatno opterećuje majke zbog novonametnutog ideala „dvojakog hranitelja“ koji nalaže da majke moraju snositi financijsku i skrbničku odgovornost, bez javne podrške (Fraser, 2013). Problem neoliberalizma potvrđuje MacKinnon (1998) koja otvara i diskurs o pravnim zakonima i aktima koji održavaju mušku nadmoć. Naime, kako navodi autorica zakon tretira žena na način koji muškarci tretiraju žene služeći kao alat koji održava mušku dominaciju. Kroz legitimne pravne akte uzimajući u obzir dominantno muške perspektive održava se društveni poredak koji je vođen muškarcima. Ovo možemo uvidjeti kroz neravnopravnost plaća, nemogućnost pristupa visokim pozicijama, presudama o skrbništvu (skrbništvo može dobiti otac zbog stabilnijih financijskih mogućnosti), alimentaciji i uzdržavanju ne uzimajući u obzir realne troškove skrbi, zakonskim ograničavanjem pristupu kontracepciji i abortusu te drugim pravnim aktima. Jasna je poruka da muškarci predstavljaju zakon te pokušaji njegova zamaskiranja rodno – neutralnim jezikom prikazivajući ga jednakim za mušarce i žene ne zavarava (MacKinnon, 1998). Nadalje, posve zanemarenu perspektivu daje Hochschild (1983) koji objašnjava nezamijećenost i podcijenjivanje emocionalnog rada žena. Emocionalni rad podrazumijeva upravljanje emocijama kako bi se javnosti „prodao“ određeni dojam putem radnji i ekspresija. Upravo se komercijalizacija osjećaja u kapitalističkom društvu vezuje uz žene od kojih se očekuje da svojim emocionalnim radom održavaju obitelj na štetu vlastitog mentalnog zdravlja. Navedena perspektiva daje nam novu dimenziju samohranog majčinstva – emocionalnog rada čiji trud i naponi nisu prepoznati već se vode kao „prirodni“ iako su nužna kompenzacija za sustavne prepreke stavljanje pred majkama. Prema Eistenstien (1979) upravo je patrijahalni kapitalizam onaj koji eksploatira rad žena u svim njegovim oblicima zbog čega je osobađajući čin ukidanje kapitalizma i patrijahata. Ženina se opresija održava putem rodne podjele rada koja je stavljaj u sferu kućanstva dok muškarci zauzimaju javnu sferu, jačajući financijske resurse te stvarajući sve veću društvenu nejednakost. Pod patrijahalno – kapitalističkim sustavom samohrane majke posebnu su ranjive zbog ekonomskih i društvenih prepreka koji se maksimiziraju rasnim i rodnim opresijama. Borba za oslobođenje od takva sustava mora biti feministička i socijalistička zbog ovisnosti kapitalizma o eksploataciji neplaćenog ženskog rada i jačini patrijahalnih normi.

3.3. Samohrano majčinstvo kao odabir

Samohrano majčinstvo kao odabir, koje se često naziva solo majčinstvo ili izborno samohrano majčinstvo, predstavlja značajno odstupanje od tradicionalnih obiteljskih struktura i društvenih normi koje okružuju roditeljstvo. Ovaj fenomen, gdje žene namjerno kreću na put majčinstva bez partnera, posljednjih godina izaziva sve veću pozornost. U prošlosti kako objašnjavaju Lukaš i Puhanić (2020) postojao je izražen osjećaj sažaljenja i ponekad čak prijezira prema samohranim majkama. Prevladalo je mišljenje u društvu da bi djeca trebala imati prisustvo oba roditelja, a ne samo jednog, što je rezultiralo čestom stigmatizacijom takvih obitelji. Samohrano majčinstvo kako navodi Lorentzen i Syltevik (2023) povezivalo se s percipiranim nemoralnim ponašanjem, smanjenim društvenim položajem, lošim socijalnim statusom, siromaštvom i ograničenim obrazovanjem, te se stoga uporno prikazivalo kao devijantno i društvena briga sve do dvadesetog stoljeća. Međutim, danas je stigma prema samohranim majkama znatno manja, djelomično zahvaljujući općem porastu obrazovanja, modernizaciji društva te aktivizmu raznih feminističkih pokreta koji su se zalagali za prava žena kao majki i radnica. Samohrano majčinstvo kao izbor nije nov pojam, barem od 1970-ih, neudane žene i lezbijski parovi koriste donorske oplodnje (DI) kao metodu reprodukcije. Međutim, prevalencija ove prakse značajno je porasla od prijelaza milenija, kao što je istaknuo Graham (2012), a taj trend ne pokazuje znakove usporavanja, posebno sa sve većim brojem starijih žena koje postaju majke po prvi put (Golombok i sur., 2016). Donošenje odluke postojanja samohrane majke po vlastitom izboru duboko je osobna i na nju utječe mnoštvo čimbenika. U svome djelu "Odabir samohranog majčinstva: Vodič za razmišljajuću ženu", Mikki Morrissette (1994) istraživala je motive koji stoje iza ovog izbora, ističući teme autonomije, osnaživanja i reproduktivne slobode. Mnoge žene navele su želju za majčinstvom kao primarni motiv, zajedno s nezadovoljstvom konvencionalnim modelima odnosa ili nedostatkom odgovarajućeg partnera. Osim toga, napredak u potpomognutim reproduktivnim tehnologijama učinio je ženama sve izvedivijim samostalno ostvarivanje majčinstva, što dodatno pridonosi porastu samohranih majki po vlastitom izboru. Istraživanje provedeno u Švedskoj (Volgsten i Schmid, 2021) pokazalo je da motivacija za postizanjem samohranog majčinstva među Šveđankama jest davanje prioriteta roditeljstvu nad čekanjem idealnog partnera, posebno s obzirom na njihovu dob. Ipak, zadržan je određeni optimizam od strane žena glede mogućnosti pronalaska partnera u budućnosti. Ovaj se ishod slaže s nalazima drugih studija, koje su ovaj pristup

opisale kao strategiju "plana B" za postizanje majčinstva. Polemike koje okružuju majčinstvo naglašavaju napore društva da regulira žensku reprodukciju, koristeći je kao sredstvo za vršenje kontrole nad ženama (Leskošek, 2011). Kako su se propisi, poput liberalizacije kontracepcije i pobačaja razvijali, došlo je do promjene u načinu na koji žene doživljavaju majčinstvo i u njihovom pristupu planiranju obitelji. Dobrovoljno samohrano majčinstvo javlja se kao put kojim neke žene potvrđuju i održavaju autonomiju u donošenju odluka koje se tiču vlastitih života (Leskošek, 2011). Iako ovaj izbor mnogi još uvijek mogu smatrati radikalnim, on odražava želju žena za većom osobnom slobodom nad svojim tijelom (Leskošek, 2011). Unatoč dugotrajnom javnom moralu i društvenim pritiscima, uspon ženskog pokreta odigrao je ključnu ulogu u promjeni stavova i osnaživanju žena da dovedu u pitanje utvrđene norme koje okružuju majčinstvo (Leskošek, 2011). Drugačiju perspektivu daje Graham (2012) objašnjavajući kako korištenje sperme donora može se shvatiti kao oblik liječenja neplodnosti, odabran tako da nalikuje fizičkim atributima neplodnog muškog partnera koji će preuzeti sva prava i odgovornosti za nastalo dijete. Ovaj izbor im omogućuje da zadrže izgled genetski povezane nuklearne obitelji. Međutim, potpomognute reproduktivne tehnologije (ART), u olakšavanju obitelji s jednim roditeljem, mogu namjerno dovesti u pitanje tradicionalni ideal nuklearne obitelji. Samohrano majčinstvo više nije samo posljedica okolnosti ili raspada obitelji, već se aktivno teži od samog početka. Odabirom medikaliziranog pristupa začecu, proces donošenja odluka i odsutnost muškaraca u njima postaje vidljiviji u javnoj sferi. Posljedično, svodenje muške uloge u rađanju i obiteljskom životu na ulogu udaljenog opskrbljivača spermom uspoređuje se s "ostvarenjem feminističkog sna" (Davies, 2009). Nadalje, suprotno tradicionalnim prokreativnim vjerovanjima, korištenje sperme donora od strane neudatih žena evocira pojmove konzumerizma, slično "kupnji djeteta" (Soiseth, 2008) i odabiru "oca" iz kataloga donora sperme. Posljedično, samohrano majčinstvo po izboru ne samo da odstupa od fizičkog sastava nuklearne obitelji, koja se sastoji od majke, oca i njihovih genetski srodnih potomaka, već dovodi u pitanje i temeljnu ideologiju koja stoji iza toga. No, možemo se zapitati dali je cilj žena narušavanje nuklearne obitelji ili postizanje vlastite sreće? Financijska neovisnost veliki je izazov samohranim majkama, no u slučaju samohranih majki prema izboru one su financijski stabilne kako bi samostalno skrbile o svome djetetu bez partnera (McLanahan i Sandefur, 1994). No, pokazuje se da neovisno o financijskoj stabilnosti, žene koje odabiru samohrano majčinstvo percipiraju se kao nedakvatne zbog predrasuda koje potječu iz patrijarhalnih ideja o obitelji i majčinstvu (Hertz, 2006). Financijska stabilnost žena prvi korak je rušenja postavljenog patrijarhalnog sustava no, odabir samohranog majčinstva očitava se kao potpuno isključenje muškaraca te čin degradacije muškarčeve važnosti. Svaki oblik

gubljenja kontrole muškaraca percipira se kao napad na muškarce kao predviđene hranitelje obitelji no, u realnosti govorimo o strahu od podijele moći. Prema Simone de Beauvoir ženino je pravo imati vlast nad svojim reproduktivnim sustav te postati majkom (Beauvoir, 1949). Upravo se prvo žene na izbor majčinstva pokazuje kao potvrđivanje prava na ženinu slobodu i autonomiju kao odupiranje patrijahalnoj kontroli. Isto tako, prava na odabir majčinstva jedan je od načina osnaživanja žena. Prema Adrienne Rich (1976) upravo je majčinstvo kao svjestan čin, izvor snage žena koje samostalnim roditeljstvom osvjetljuju svoju snagu kao majke i žene. Feministički diskurs o majčinstvu i samohranim majkama upravo naglašava autonomiju žena i slobodu da to postanu. Kao što je već navedeno žene su pod pritiskom društva u svim njihovim dimenzijama života, poglaviti kada je riječ o karijeri i majčinstvu no, oboje moraju biti prvenstveno ženin izbore. Ključ femimističkih teorije jest ženin pravo na izbor i jednakost koja nije obojena lažnim predstavljajima, već jednakost koja je održiva na razini zakona i društva.

4. Zaključak

Samohrano majčinstvo kroz feministički diskurs otkriva njegovu obojenost društvenim normama, rodnim stereotipima i reproduktivnim pravima žene. Kultura majčinstva tradicionalno je bila oblikovana patrijarhalnim vrijednostima koje definiraju majčinstvo unutar okvira nuklearnih obitelji s postavljenim očekivanjima žene kao bezuvjetno brižne majke. U takvom kontekstu, samohrano majčinstvo često se doživljava kao devijantno i neadekvatno, što dovodi do stigmatizacije žena koje se odluče za ovaj put. Feministički pogled na majčinstvo naglašava važnost autonomije, osnaživanja i reproduktivnih prava žena. Feministkinje poput Simone de Beauvoir i Adrienne Rich potenciraju ženino pravo na odabir kada i kako će postati majke, te da majčinstvo može biti izvor snage i osnaživanja kada je to svjestan i dobrovoljan izbor. Korištenje potpomognutih reproduktivnih tehnologija (ART) omogućilo je ženama veću kontrolu nad vlastitim reproduktivnim izborima, čime je dodatno osnažena njihova autonomija. Definiranje samohranog majčinstva kao izbora otkriva specifične izazove s kojima se suočavaju te žene. Unatoč financijskoj stabilnosti, samohrane majke po izboru često se suočavaju s društvenom stigmom, ekonomskim pritiscima, nedostatkom podrške i pravnim izazovima. Društvene norme i očekivanja, oblikovane patrijarhalnim strukturama, i dalje preferiraju tradicionalni model obitelji, marginalizirajući ostale oblike obitelji, poglavito jednoroditeljske na čelu s majkom. Perspektive društvene zajednice prema samohranom majčinstvu su često negativne, prožete predrasudama i stereotipima ukazujući na ukorijenjenost patrijarhalnih vrijednosti. Samohrane majke po izboru percipiraju se kao devijantne ili neadekvatne, bez obzira na njihov financijsku stabilnost ili uspjehe, dok je glavni razlog upravo to što su žene. Ova stigmatizacija odraz je dubokih rodnih neravnopravnosti i patrijarhalnih vrijednosti koje se kroz povijest nastavljaju prenositi te se i danas očitavaju. Međutim, feministički diskurs pruža drugačiju perspektivu koja je podržavajuća prema samohranim majkama po izboru kao legitimne i osnažene obiteljske zajednice. Feminističke teorije potenciraju davanje podrške, razumijevanje i priznavanje različitih oblika obitelji i roditeljstva. Upravo su progresivne feminističke misli pridonijele napretku društvenim normama i pravima žena zbog čega solo majčinstvo postaje sve više prihvaćen i poštovan izbor. Zaključno valja reći kako unatoč značajnom napretku u osnaživanju i priznavanju samohranih majki i majki po izboru, njihova stigmatizacija ostaje i dalje prisutna pojava. Potrebno je aktivno raditi na suzbijanju predrasuda i osnaživanju različitih oblika obitelji priznavajući ih

kao legitimne. Upravo pokretanje feminističkih pokreta i diskursa igra ključnu ulogu u osnaživanju žena, njihovoj borbi za rodnom jednakosti te afirmaciji samohranog majčinstva u svim njegovim oblicima kao validnog i poštovanog izbora ali, i nužnosti. Samo kroz kontinuirano obrazovanje, podršku i društvenom promjenom možemo stvoriti okruženje u kojem sve majke, bez obzira na njihovu pozadinu, mogu živjeti i odgajati svoju djecu bez stigme i diskriminacije.

5. Literatura

- Ajduković, D. (2009). Svijest o rodnoj neravnopravnosti i diskriminaciji. U Ž. Kamenov & B. Galić (ur.), *Percepcija, iskustvo i stavovi o rodnoj diskriminaciji u RH - Izvještaj o istraživanju* (str. 96-113). Zagreb: Ured za ravnopravnost spolova Vlade RH.
- Athan, A. M. (2020). Reproductive identity: An emerging concept. *American Psychologist*, 75(4), 445–456. <http://dx.doi.org/10.1037/amp0000623>
- Bartley, S. J., Blanton, P. W., & Gilliard, J. L. (2005). Husbands and wives in dual-earner marriages: Decision-making, gender role attitudes, division of household labor and equity. *Marriage & Family Review*, 37(4), 69-94. https://doi.org/10.1300/J002v37n04_05
- Beauvoir, S. de. (2011). *The Second Sex*. Vintage Books. (Original work published 1949)
- Butler, J. (1990). *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. Routledge.
- Card, C. (1996). Against marriage and motherhood. *Hypatia*, 11(3), 1-23.
- Chodrow, N. (1978). *The Reproduction of Mothering*.
- Choi, P., Henshaw, C., Baker, S., & Tree, J. (2005). Supermum, superwife, supereverything: Performing femininity in the transition to motherhood. *Journal of Reproductive and Infant Psychology*, 23(2), 167–180. <https://doi.org/10.1080/02646830500129487>
- Čekolj, N. (2018). Stavovi studenata pedagogije prema samohranom majčinstvu – izazovi i perspektive. *Croatian Journal of Education*, 20(Sp.Ed.3), 13-30. <https://doi.org/10.15516/cje.v20i0.3045>
- Čudina-Obradović, M., & Obradović, J. (2006). *Psihologija braka i obitelji*. Zagreb: Golden Marketing – Tehnička knjiga.
- Davies, B. (2009, October 31). Daddies be Damned! Who are the British women who think fathers are irrelevant? *Daily Mail*.
- DiQuinzio, P. (1999). *The Impossibility of Motherhood: Feminism, Individualism and the Problem of Mothering* (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203820704>

- Dines, G., & Humez, J. M. (Eds.). (2011). *Gender, Race, and Class in Media: A Critical Reader*. SAGE Publications.
- Državni zavod za statistiku. (2023). *Hrvatska u brojkama 2023*. Preuzeto s web stranice Državnog zavoda za statistiku u Hrvatskoj. https://podaci.dzs.hr/media/rh0njfqt/croinfoig_2023.pdf
- Duncan, S., & Edwards, R. (1997). Lone Mothers and Paid Work - Rational Economic Man or Gendered Moral Rationalities?. *Feminist Economics*, 3(2), 29-61. <https://doi.org/10.1080/135457097338690>
- Duncan, S., Edwards, R., & Song, M. (1998). *Single Mothers in an International Context: Mothers or Workers?* UCL Press.
- Eisenstein, Z. (1979). *Capitalist Patriarchy and the Case for Socialist Feminism*. Monthly Review Press.
- Firestone, S. (1970). *The dialectic of sex: the case for feminist revolution*. Morrow.
- Forcey, L. R. (1994). Feminist perspectives on mothering and peace. U E. N. Glenn, G. Chang, & L. R. Forcey (ur.), *Mothering: Ideology, experience, and agency* (str. 355-375). New York: Routledge.
- Fraser, N. (2013). *Fortunes of Feminism: From State-Managed Capitalism to Neoliberal Crisis*. Verso.
- Friedan, B. (1963). *The Feminine Mystique*. W. W. Norton & Company.
- Galić, B. (2006). Stigma ili poštovanje? Reproductivni status žena u Hrvatskoj i šire. *Revija za sociologiju*, 37(3-4), 149-164. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/13215>
- Galić, B. (2011). Društvena uvjetovanost rodne diskriminacije. U Ž. Kamenov & B. Galić (ur.), *Rodna ravnopravnost i diskriminacija u Hrvatskoj. Istraživanje percepcije, iskustva i stavova o rodnoj diskriminaciji* (str. 9-28). Zagreb: Ured za ravnopravnost spolova Vlade Republike Hrvatske.
- Ganong, L. H., Coleman, M., & Mapes, D. (1990). A meta-analytic review of family structure stereotypes. *Journal of Marriage and the Family*, 52(2), 287-297. <https://doi.org/10.2307/353026>
- George, C., Main, M., & Kaplan, N. (1985). Adult Attachment Interview (AAI) [Database record]. *APA PsycTests*. <https://doi.org/10.1037/t02879-000>

- Golombok, S., Zadeh, S., Imrie, S., Smith, V., & Freeman, T. (2016). Single Mothers by Choice: Mother-Child Relationships and Children's Psychological adjustment. *Journal of Family Psychology, 30*(4), 409-418.
- Graham, S. (2012). Choosing Single Motherhood? Single women negotiating the nuclear family ideal. U D. Cutas & S. Chan (ur.), *Families - Beyond the Nuclear Ideal* (str. 97-109). London: Bloomsbury.
- Hall, P. C. (1998). Mothering mythology in the late twentieth century: Science, gender lore, and celebratory narrative. *Canadian Woman Studies, 18*(2-3), 337-345.
- Hays, S. (1996). *The Cultural Contradictions of Motherhood*. Yale University Press.
- Hendelja, I., & Bartolac, A. (2021). ISKUSTVO TRANZICIJE U MAJČINSTVO I PROMJENE OKUPACIJSKOG ŽIVOTNOG STILA MLADIH MAJKI. *Ljetopis socijalnog rada, 28*(3), 645-671. <https://doi.org/10.3935/ljsr.v28i3.414>
- Hertz, R. (2006). *Single by Chance, Mothers by Choice: How Women are Choosing Parenthood without Marriage and Creating the New American Family*. Oxford University Press.
- Hooks, B. (1984). *Feminist Theory: From Margin to Center*. South End Press.
- Hochschild, A. R. (1983). *The Managed Heart: Commercialization of Human Feeling*. University of California Press.
- Jiao, M. (2019). Mothering and Motherhood: Experience, Ideology, and Agency. *Comparative Literature Studies, 56*(3), 541-556. <https://doi.org/10.5325/complitstudies.56.3.0541>
- Leonard, V. W. (1996). Mothering as a practice. U S. Gordon, P. Benner, & N. Noddings (ur.), *Caregivings: Readings in knowledge, practice, ethics, and politics* (str. 124-140). Philadelphia, PA: University of Pennsylvania Press.
- Leskošek, V. (2011). Historical Perspective on the Ideologies of Motherhood and its Impact on Social Work. *Social Work & Society, 9*(2).
- Linton, B. (2019). The New Mother's Experience of Modern-Motherhood (Order No. 10843394). Dostupno iz ProQuest One Academic. (2088951383). <https://www.proquest.com/dissertations-theses/new-mothers-experience-modern-motherhood/docview/2088951383/se-2>

- Lukaš, M., & Puhanić, L. (2020). Suvremene uloge žene u obitelji iz perspektive studenata istočne Hrvatske. *Nova prisutnost*, 18(2), 295-310. <https://doi.org/10.31192/np.18.2.5>
- MacKinnon, C. A. (1989). *Toward a Feminist Theory of the State*. Harvard University Press.
- Mackenzie, J. (2021). 'I had to work through what people would think of me': negotiating 'problematic single motherhood' as a solo or single adoptive mum. *Critical Discourse Studies*, 20(1), 88-105. <https://doi.org/10.1080/17405904.2021.1997775>
- McLanahan, S., & Sandefur, G. (1994). *Growing Up with a Single Parent: What Hurts, What Helps*. Harvard University Press.
- Morrissette, M. (1994). *Choosing Single Motherhood: The Thinking Woman's Guide*.
- Neyer, G., & Bernardi, L. (2011). Feminist Perspectives on Motherhood and Reproduction. *Historical Social Research / Historische Sozialforschung*, 36(2 (136)), 162-176. <http://www.jstor.org/stable/41151279>
- Oakley, A. (1972). *Sex, gender and society*. Temple Smith.
- O'Reilly, A. (2004). *Mother Matters: Motherhood as Discourse and Practice*. *Journal of Comparative Family Studies*, 36(4), 670-671.
- Ortner, S. B. (1974). Is female to male as nature is to culture? U M. Z. Rosaldo & L. Lamphere (ur.), *Woman, culture, and society* (str. 68-87). Stanford University Press.
- Pavliček, T. (2016). Intimno, realno, irealno i ironijsko u dramskom stvaralaštvu Lade Kaštelan, Ivana Vidića i Mate Matišića. (Doktorska disertacija, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet). <https://repositorij.ffos.hr/islandora/object/ffos:3781>; pristup 21. 5. 2019.
- Pećnik, N., & Raboteg-Šarić, Z. (2010). Stavovi prema samohranom roditeljstvu. *Revija za socijalnu politiku*, 17(1), 5-25. <https://doi.org/10.3935/rsp.v17i1.889>
- Rich, A. (1976). *Of woman born: motherhood as experience and institution* (1st ed.). Norton.
- Ruddick, S. (1989). *Maternal Thinking: Toward a Politics of peace*. Ballantine Books.

- Soiseth, A. (2008). *Choosing you: Deciding to have a baby on my own*. Seal Press.
- Thomas Lorentzen, & Liv Johanne Syltevik. (2023). If unpartnered at the birth of a child, how would you fare? A life-course perspective on contemporary single motherhood. *Community, Work & Family*. <https://doi.org/10.1080/13668803.2023.2207719>
- UNESCO. (2017). *Cracking the code: Girls' and women's education in STEM*. UNESCO Publishing.
- Višić, T. (2013). Nacionalne populacione politike i konstrukcija materinstva u postsocijalističkoj Srbiji. U A. Velenica (ur.), *Postajanje majkom u vreme neoliberalnog kapitalizma. Uzbuna* (str. 91-131). Beograd.
- Višić, T. (2013). Nacionalne populacione politike i konstrukcija materinstva u postsocijalističkoj Srbiji. U A. Velenica (ur.), *Postajanje majkom u vreme neoliberalnog kapitalizma. Uzbuna* (str. 91-131). Beograd.
- Worell, J. (1985). Single Mothers: Issues of Stigma. *Annual Convention of the American Psychological Association*. Washington, DC.
- World Economic Forum. (2020). *Global Gender Gap Report 2020*. World Economic Forum.
- Zakon o roditeljnim i roditeljskim potporama. (NN 152/22, 2023). Republika Hrvatska.
- Zakon o socijalnoj skrbi. (NN 157/13, 152/14, 99/15, 52/16, 16/17, 130/17, 98/19, 2024). Republika Hrvatska

6. Sažetak

Ovaj rad istražuje fenomen samohranog majčinstva kroz prizmu feminističkog diskursa, s naglaskom na konceptualizaciju majčinstva i rodne uloge žena. U uvodnom dijelu rada razmatraju se teorijski okviri i definicije majčinstva, naglašavajući kako je ono oblikovano kulturnim, socijalnim i političkim kontekstima. Kroz feminističku analizu, rad istražuje kako su tradicionalne i moderne perspektive utjecale na percepciju i iskustva majki. Posebna pažnja posvećena je samohranom majčinstvu, koje se analizira kao društveni fenomen i kao svjesni odabir žena unutar suvremenog društva. Rad ispituje izazove i stigme s kojima se suočavaju samohrane majke, kao i načine na koje se one nose s rodnim očekivanjima i ulogama koje im društvo nameće. Zaključni dio rada sažima ključne nalaze i naglašava važnost razumijevanja samohranog majčinstva kroz feministički okvir.

Ključne riječi : samohrano majčinstvo , feministički diskurs, konceptualizacija majčinstva, rodne uloge žena, odabir majčinstva , društvene stigme, izazovi samohranog majčinstva.